

Vyriškumas kriminalinėje subkultūroje ir nuteistųjų resocializacijos galimybės

LILIJA KUBLICKIENĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centras

Santrauka. *Kriminologijos tyrimuose aiškinant vyriško nusikalstamumo ir smurto ištakas bei priežastis dažnai remiamasi maskuliniškumu kaip socialiniu konstruktu. Vyrų polinkis nusikalsti siejamas su hegemoninio vyriškumo konstravimu, akcentuojant socialinį jo destruktivumą. Hegemoninio vyriškumo, hipervyriškumo vertybių dominavimas aktualus tiriant kalėjimo aplinką, kuri sudaro sąlygas kriminalinės subkultūros vertybių ir elgesio normų įsitvirtinimui. Tai tiesiogiai siejama su nuteistųjų desocializacija, recidyviniu nusikalstamumu. Straipsnyje siekiama pagrįsti, kad baudžiamųjų įstatymų griežtinimas turi tik ribotą poveikį arba iš viso neturi poveikio realiam nusikalstamam elgesiui, kad įkalinimas nesprenžia nei nusikalstamumo, nei kitų socialinių problemų, atvirkščiai, sukuria jų dar daugiau. Argumentuojama nuteistųjų socialinės rehabilitacijos ir resocializacijos svarba kaip veiksminga alternatyva įstatymams ir bausmėms griežtinti. Kriminalinės subkultūros paplitimas įkalinimo įstaigose vertinamas kaip vienas svarbiausių barjerų, siekiant socialinės rehabilitacijos ir resocializacijos tikslų. Remiantis pataisos namų darbuotojų (ekspertų) interviu medžiaga, atskleidžiama Lietuvos pataisos namuose paplitusi kriminalinė subkultūra ir jos reikšmė formuojamam „vyriškumo“ supratimui, siekiama nustatyti, koku laipsniu įkalinimo įstaigose taikomos socialinės rehabilitacijos ir resocializacijos priemonės turi įtakos kriminalinės subkultūros prevencijai. Išanalizavus tyrimo duomenis, daroma išvada, kad Lietuvos įkalinimo įstaigose nepakankamai dėmesio skiriama specialioms socialinės rehabilitacijos priemonėms, skirtoms tikslingai kriminalinės subkultūros apraiškų prevencijai. Įkalinimo įstaigų darbuotojų imunitetas kriminalinės subkultūros poveikiui nepakankamas, dažnai kriminalinė subkultūra suvokiama kaip natūralus reiškinys, su kuriuo beprasmiška kovoti. Taip pat nustatyta, kad trūksta tikslingai į sociopsichologinę korekciją nukreiptų programų, o privalomos socialinės rehabilitacijos programos vykdomos gana formaliai ir turi nepakankamą korekcinį poveikį.*

Raktažodžiai: *vyriškumas, hegemoninis vyriškumas, kriminalinė subkultūra, nuteistųjų socialinė rehabilitacija, resocializacija.*

Keywords: *masculinity, hegemonic masculinity, criminal subculture, social rehabilitation of imprisoned, re-socialization.*

Įvadas. Vyriškumas kaip socialinis konstruktas kriminologijoje

Priimta nusikaltimus ir nusikalstamumą suvokti kaip vyrišką sritį (Heidensohn, Silvestri 2012; Campbell 2002; Leonard 1982). Toks požiūris paremtas statistiniais duomenimis, kurie rodo, kad vyrai dažniau nei moterys yra ir įvairių nusikaltimų kaltininkai, ir aukos. Skaičiai patvirtina, kad lytis turi

didesnį statistinį reikšmingumą nusikalstamumui nei kuri kita charakteristika (Worrall 2001; Morris 1987; Stoll 1974).

Kriminologijos tyrimuose aiškinant vyriško nusikalstamumo ir smurto ištakas bei priežastis daugelis autorių remiasi maskuliniškumu kaip socialiniu konstruktą (Messerschmidt 1993, 1997, 2000; Bowker 1998, Kimmel, Messner 2001). Šiuo atveju pasitelkiama socialinės lyties kategorija, kuri yra konstruojama ir skleidžiasi kaip tam tikrų socialinių praktikų visuma (Connell 2005; West, Zimmerman 1987). Raewyn Connell ir Jamesas Messerschmidas (2005) pažymi, kad vyriškumas (ar maskuliniškumas) gali reikšti įvairiomis kultūriškai nulemtomis formomis, įvairuoti atsizvelgiant į amžių, rasę, socialinę padėtį, seksualumą, fizinius ir protinius gebėjimus. Vis dėlto kiekvienoje visuomenėje egzistuoja dominuojanti vyriškumo forma, t. y. hegemoninis vyriškumas (Connell 2005 ir 2009). Vakarietiškoje kultūroje hegemoninį vyriškumą – kultūriškai ir socialiai įtvirtintą idealą – nusako aukštas socialinis ekonominis statusas, gerbtina, vertinama profesija, solidi, madinga apranga, priklausymas baltajai rasei, heteroseksualumas (Karp 2010). Be to, tokios charakteristikos kaip tvirtumas, dominavimas, nepriklausomumas, pasirengimas griebtis smurto konfliktinėse situacijose taip pat vertinamos kai itin svarbios vyriškam identitetui (Kersten 1993; Messner, Sabo 1994).

Dauguma vyrų nukrypsta nuo hegemoninių normų savitais būdais konstruodami alternatyvius vyriškumus, tačiau ir tuo atveju išlieka nerimas, kad jie dėl neatitikties tikro vyro idealui gali būti įvertinti kaip nevyriški (Kupers 2005). Taip dominuojantis vyriškumas priešinamas ne tik moteriškumui, bet ir kitiems galimiems vyriškumo konstruktams.

Vyrų polinkis nusikalsti grindžiamas hegemoninio ar vyraujančio vyriškumo konstravimu (Connell 2005; Messerschmidt 1993). Akcentuojamas hegemoninio vyriškumo socialinis destruktivumas įvardijamas kaip perdėtas vyriškumas (Mosher 1991) ar nesveikas vyriškumas (angl. *toxic masculinity*) (Kupers 2001). Terry A. Kupersas nesveikam vyriškumui apibūdinti įvardija tokius socialiai žalingus, nors ir kultūriškai priimtinius bei vertinamus vyriškumo aspektus kaip mizoginija, homofobija, godumas, smurtinis dominavimas. Kaip tik hipervyriškumas arba, kitaip sakant, „nesveikas“ vyriškumas skatina nusikalstamumą.

J. Messerschmidto (1993) nuomone, nusikalstamas elgesys gali pasireikšti kaip kompensacinė vyriškumo įtvirtinimo priemonė, kuri naudojama tais atvejais, kai kitos vyriško įsitvirtinimo galimybės ribotos. Jeigu vyras neturi tradicinių sėkmingo vyriškumo rodiklių, smurtinis elgesys gali tapti būdu perteikti „kietumą“, kuris siejamas su vyriškumu. Panašų požiūrį išsako ir Kennethas Polkas (1999), teigdamas, kad nusikalstama vyriškumo raiška ypač tikėtina tada, kai suabejojama vyro maskuliniškumu arba jam kyla grėsmė.

Antony Waitheadas (2005) vyrų polinkį smurtauti aiškina „vyriškumą“ įvertindamas kaip dinaminį rizikos veiksnį (angl. *dynamic risk factor*), nes, jo teigimu, buvimo vyru jausmas tampa svarbus tik tuo atveju, kai vyriškumui iškyla grėsmė, pavyzdžiui, konfliktinėje situacijoje su kitu vyru. Tokiu atveju

smurtinis elgesys, suprastas kaip tinkamiausias būdas siekiant išlaikyti idealizuotą vyriškumą, pasireiškia dėl to, kad abiejų konfrontuojančių pusių konflikto situacija gali būti suvokiama kaip jų vyriškumo išbandymas.

Hegemoninio vyriškumo, perdėto vyriškumo ar, T. A. Kuperso (2005) žodžiais tariant, „nesveiko (toksiško) vyriškumo“ vertybių dominavimas aktualiai nagrinėjamas ne tik aiškinant vyrų nusikalstamumo priežastis, bet ir tiriant kalėjimo aplinką. Davidas R. Karpas (2010), apibendrinamas JAV (Phillips 2001), Anglijos (Jewkes 2005) ir Indijos (Bandyopadhyay 2006) tyrėjų pateiktas etnografinės ataskaitas, teigia, kad jų analizės pagrindu galima atskleisti apibendrintas statuso įtvirtinimo strategijas įkalinimo įstaigose. Kiekvienoje iš nustatytų strategijų hegemoninė vyriškumo raiška sustiprinta iki tokių perdėto vyriškumo formų, kurios gali būti apibūdintos kaip „vyriškumo karikatūra“ (Toch 1998). Aprašant kalėjimo aplinkai būdingus „vyro kodo“ ypatumus, pažymima, kad *tikras vyras* negali parodyti silpnumo, reikšti jokių emocijų, išskyrus pyktį, turi būti dominuojantis, nepriklausomas, nepažeidžiamas, pasitikintis savimi ir galintis pakovoti už save, neturi skūstis ar bendradarbiauti su kalėjimo valdžia (Kupers 2005; Cesaroni, Alvi 2010).

Perdėto įkalinimų vyriškumo akcentavimas aiškinamas tuo, kad nuteistieji visuomenėje turi žemiausią socialinį statusą, neturi darbo, pinigų, negali reikštis heteroseksualiai, nenešioja išskirtinės aprangos, turi mažai autonomijos, yra nelaisvi, dažnai priklauso žemo išsilavinimo arba rasinių, tautinių mažumų grupėms (Karp 2010). Todėl įkalinti vyrai, neturėdami įprastų vyriškumo patvirtinimo būdų, yra priversti atkurti savo vyriškąją tapatybę ir statusą naudodamiesi esamais, labai ribotais ištekliais (Phillips 2001). Kalėjimo režimas daugeliui nuteistųjų sukelia frustracijos, izoliacijos, bejėgiškumo jausmus, kurie išlaisvinami per konfrontaciją ir agresyvų elgesį (Wortley 2002). Pabrėžiama, kad įkalinimo poveikis nesaugiems dėl savo identiteto vyrams gali pasireikšti ypatingu agresyvumu, nes jie stengiasi pritapti prie kalėjimo maskulininės kultūros (Crewe 2005).

Įkalinimo įstaigoms būdinga agresyvi raiška atlieka įvairias funkcijas, tokias kaip vyriškumo įtvirtinimas, tapatybės išsaugojimas, kitų pagarbos siekimas, statuso patvirtinimas, savisauga, frustracijos sumažinimas (Edgar et al. 2003; Gambetta 2006). Siekdami išlikti, įkalinantieji linkę vienytis ir pritapti prie dominuojančios kultūros (Jewkes 2005). Vyrai, kurie prieš kalėjimą nebuvo itin agresyvūs ar mizoginiški, savo pasakojimuose pažymi, kad patekus į kalėjimą jiems iškilo būtinybė reikštis naudojant perdėtai vyrišką pozą ir smurtą (Kupers 2005).

Griežtesnės bausmės *versus* resocializacija

Laisvės atėmimas, sudarantis sąlygas hegemoninio vyriškumo raiška grįstos kriminalinės subkultūros vertybių ir elgesio normų perėmimui, tiesiogiai siejamas su kartotiniu (recidyviniu) nusikalstamumu (Bayer et al. 2009; Howell 2000;

Petkus 2004; Pocius 2007). Kriminologiniai tyrimai rodo, kad kartotinio nusikalstamumo priežasčių veikimo pradžia laiko požiūriu sutampa su asmens nuteisimu, t. y. su jo patraukimu baudžiamojon atsakomybėn pirmą kartą (Pepinsky 1980). Nuteistiesiems perimant aplinkos, į kurią pateko, vertybes, atsirandant priklausymo nusikaltėlių grupei jausmui, stiprėja jų desocializacija. Taip įkalinimas atlieka tik bausmės funkciją (Žukauskienė 2006).

Pagal požiūrį į įkalinimo įstaigų paskirtį ir funkcijas galima skirti dvi baudžiamosios politikos kryptis – orientacija į nubaudimą arba orientacija į korekciją (Čepas et al. 2010). Akcentuojant nubaudimą, pagrindinis įkalinimo įstaigų tikslas siejamas su izoliacijos ir kontrolės užtikrinimu. Tačiau daugelyje šalių atlikti tyrimai atskleidė, kad bausmių griežtinimas faktiškai neturi atgrasančio poveikio, nes darant nusikaltimus apie baudžiamąją atsakomybę paprasčiausiai negalvojama (Sakalauskas et al. 2012). Kitaip sakant, tyrimai rodo, kad baudžiamųjų įstatymų griežtinimas turi tik ribotą poveikį arba iš viso neturi poveikio realiam nusikalstamam elgesiui. Šią tiesą iliustruoja tokie faktai, kad griežčiausios kriminalinės bausmės, tokios kaip mirties bausmė, paprastai puikiai „sugyvena“ su didžiausiu nusikalstamumo lygiu ir, atvirkščiai, ten, kur taikomos palyginti švelnios bausmės, yra žemas nusikalstamumo lygis (Vaišvila 1997, 31).

Kitą ne mažiau svarbų prieš penitencinių priemonių akcentavimą nukreiptą argumentą pateikia Helmutas Kury ir Martinas Brandensteinas (2009). Jie pabrėžia, kad griežtos bausmės, nuteistųjų ir įkalinųjų skaičiaus didėjimas susijęs su didžiulėmis išlaidomis. „Tokios priemonės yra labai brangios ir, išskyrus pavojingus nusikaltėlius, daugiau saugumo visuomenei nesuteikia“ (Kury, Brandenstein 2009, 49). Maža to, pastebėta, kad laisvės atėmimo bausmės taikymas dažniausiai tik padidina recidyvo tikimybę, o atlikus ilgesnę nei 5 metų laisvės atėmimo bausmę, integracija į visuomenę tampa itin sunkia užduotimi (Justickaja, Gavėnaitė 2009).

Todėl kaip tik rehabilitacija ir resocializacija dabar daugelyje šalių suvokiamos kaip pažangiausios ir efektyviausios kovos su nusikalstamumu priemonės (Raynor, Robinson 2005; Ward, Maruna 2007) ir kaip veiksminga alternatyva įstatymų ir bausmių griežtinimui (Dermontas 2005).

Remiamasi nuostata, kad veiksnio apribojimo ir bausmės teorijos yra ydingos ir empiriškai neįrodomos (Mathiesen 1990), o poreikis bausti ir įkalinimas nesprenžia nei nusikalstamumo, nei kitų socialinių problemų, atvirkščiai, neskiriant dėmesio resocializacijai, sukuria jų dar daugiau (Maruna et al. 2004; Osvald et al. 2002).

Atkreipiamas dėmesys, kad nuteistųjų resocializacijos svarba nepaneigia bausmės, tačiau akcentuojama, kad su laisvės atėmimu susijusios bausmės gali būti veiksmingos, t. y. gali paskatinti nusikaltusįjį pasikeisti, tik tuomet, kai jos susietos su resocializacijos priemonėmis (Kury, Brandenstein 2009, 51). Kai įkalinantieji tik „atsėdi“ savo laiką, įkalinimas mažai prasmingas.

Resocializacija suprantama kaip „etapas, einantis po desocializacijos ir reiškiantis naujų vertybių, normų, vaidmenų ir elgesio taisyklių mokymą bei

mokymąsi“ (Prakapas, Katinaitė 2008, 83). H. Kury ir M. Brandensteinas pabrėžia, kad nusikaltėlio pašalinimas iš visuomenės, kai su juo nėra dirbama, dažniausiai reiškia desocializaciją dėl įkalinimo daromos žalos. Todėl svarbu ne tiek bausti, kiek padėti asmeniui sugrįžti į visuomenę, t. y. resocializuotis. „Kelio atkarpa, kurioje jis įkalinimu nutolo nuo visuomenės, mes galiausiai turime grįžti kartu su juo“ (Kury, Brandenstein 2009, 49).

Kriminalinė subkultūra ir nuteistųjų resocializacija

Kriminalinės subkultūros poveikis nuteistiesiems dažnai vertinamas vartojant Donaldo Clemmerio prisonizacijos sąvoką (Clemmer 1940). Prisonizacija, pagal analogiją socializacijai, suprantama kaip išmokymo procesas, kurio metu nuteistieji per socialinę interakciją perima įkalinimo įstaigų kultūrą. Šiuo požiūriu kriminalinė subkultūra tampa vienu svarbiausių barjerų, siekiant socialinės rehabilitacijos ir resocializacijos tikslų.

Kalėjimo subkultūrą tyrinėjantis lenkų psichologas Maciejus Szaszkiewiczius šio fenomeno studijų svarbą sieja kaip tik su tuo, kad „kriminalinė subkultūra turi nedviprasmiškai destruktinį poveikį nuteistojo rehabilitacijai ir daro antireabilitacinio ar antisocialinio (deviantinio) pobūdžio įtaką įkalinimo psichikai“ (Szaszkiewicz 2000, 171).

Igyvendinant projektą „Kriminalinis vyriškumas Lietuvos pataisos namuose: formos, kaita, alternatyvų paieškos“¹, šalia kitų tikslų buvo siekta įvertinti Lietuvos pataisos namuose vykdomą nuteistųjų socialinės rehabilitacijos, reintegracijos ir resocializacijos veiklą, kuri svarbi kriminalinės subkultūros prevencijai ir alternatyvaus vyriškumo formavimuisi.

Remdamiesi su pataisos namų darbuotojais (ekspertais)² atliktų interviu medžiaga, bandysime atskleisti Lietuvos pataisos namuose paplitusią kriminalinę subkultūrą, jos reikšmę formuojamam vyriškumo supratimui, taip pat sieksime nustatyti, kokių laispsniu įkalinimo įstaigose taikomos rehabilitacijos ir resocializacijos programos turi įtakos kriminalinės subkultūros prevencijai.

Lietuvos laisvės atėmimo vietose paplitusi kriminalinė subkultūra ir vyriškumo supratimas

Apibūdindami įkalinimo įstaigose gyvuojančią kriminalinę subkultūrą, ekspertai pirmiausia pažymi jai būdingą nuteistųjų hierarchiją, kurioje vieni tampa

¹ Projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-12313) pagal mokslininkų grupių projektų programą „Socialinė atskirtis Lietuvos didmiesčiuose: erdvinės segregacijos ir poliarizacijos formos“ (reg. Nr. MIP-112/2011).

² Tyrimo metu atlikta 15 interviu su Alytaus ir Pravieniškių pataisos namų darbuotojais; 3 interviu su Psichologinės tarnybos darbuotojais, 3 interviu su Apsaugos ir priežiūros skyriaus darbuotojais ir 9 interviu su Socialinės rehabilitacijos skyriaus būrio viršininkais.

privilegiuoti, kiti – atstumti. Laisvės atėmimo vietose kalinių padėties jų vidaus hierarchijoje nustatymas, nuteistųjų tarpusavio bendravimas neretai priima kovos už būvį pavidalą, kai natūralu siekti dominuoti, turėti įtaką kitiems. Dominavimas ne tik kriminalinėje subkultūroje vertinamas kaip „tikro vyro“ bruožas. Tačiau ekspertai atkreipia dėmesį, kad įkalinimo įstaigose lyderystė įgyjama tik tam tikrais, specifiniais būdais, atitinkančiais vidines įkalinimo įstaigų vertybes. Įtaka paprastai iškovojama smurtu ir agresyvaus elgesio demonstravimu, kitų pajungimu savo valiai. Reikšmę turi ir kriminalinės patirties pobūdis – labiau skaitomasi su tais, kurie nuteisti už smurtinius nusikaltimus. Toks elgesio modelis suprantamas kaip vyriškumo apraiškos:

Labiausiai, kas čia ryškėja tai susiskirstymas į kastas. <...> Aš turiu autoritetą ir tada man yra lengva gyventi, man ten atneša, padaro valgyti ir man nieko pačiam nereikia daryti...<...> tikras vyras į agresiją atsako agresija. Jeigu jau puola, tai duot atgal būtinai turi, nes jeigu ne, tai jau nebebūsi vyras, būsi mazgotė ant kurio gali joti. <...> tai labai siejasi <...> su agresija tarpusavyje, su dominavimu, su savo statuso kėlimu tarp kitų nuteistųjų. Jie tai supranta kaip vyriškumą. [A2]³

Tie, kurie žemiausios grandies, tie vadinami nuskriaustieji užribyje, jie dažnai net neturi, negali turėti valingo sprendimo, nes jeigu aukštesnis jam liepia vykdyti, tai jis neturi kito pasirinkimo <...> čia jeigu būsi dvasingas – tai išnaudos <...> Tai dažniausia tiktai agresija, dominavimas, smurtas. Smurtas įvairiom formom. [A8]

<...> kuo stipresnis, kuo ten, kad daugiau pažeidimų darau ar kažkoks sunkesnis nusikaltimas, tuo didesnis vyras. <...> tais savo nusikaltimais didžiuojasi, žinai, žiauresniais ir vėliau <...> tie silpnesnieji turi jau kaip vos ne gerbtį, garbint, kaip jis ten daug sėdėjęs ar daug tų sunkių nusikaltimų padaręs, ar kažkokiai priklausė grupuotei ir jis čia <...> svarbus jaučiasi. [A5]

Pataisos namų darbuotojai pažymi, kad, norint užimti aukštesnę poziciją, pagal įkalinimo įstaigose vyraujančią vyriškumo modelį pirmiausia akcentuojama fizinė jėga, atletiškas sudėjimas, o tai rodo gebėjimą apginti, apsiginti, pakovoti už save:

Statusą stengiasi išsikovoti fizine jėga... Čia vyksta rungtynės visokiausios ten: svorių kilnojimo, virvės traukimo – ir jie labai noriai dalyvauja. Daug labiau, negu pas mus į grupes, kad vaikščioti... Tai jiems ir tarpusavyje tas statuso pasikėlimas. Jeigu aš esu stiprus, vadinasi manęs niekas nenuskriaus – aš galiu apginti save, aš, galbūt, galiu apginti kitą ir aš esu vyriškas. <...> labai sportas pas juos populiarus. <...> Kūno tobulinimas, ar ne, tai jiems asocijuojasi su vyriškumu. Jie labai didžiuojasi savo raumenimis. Ir kiek man teko matyti nuotraukas, kurias jie siunčia norėdami susipažinti su merginomis, tai jie iki pusės bent jau nuogi ir tam tikromis pozomis, parodantys save <...> su muskulatūra. [A2]

³ Čia ir toliau interviu kalba netaisyta.

Jie čia užsiima jėgos kultu. Fiziškai stiprus, vadinasi vyras. Jeigu ten su akinukais, nesvarbu, kad sprendžiantis lygtis su trim nežinomaisiais, bet čia ne vyras. Va tas, kuris gali lengvu rankos judesiu nosies pertvarą sulaužyti, pastovėt už save, taip jisai – vyras. <...> Arba nesudrebėjęs sužaloti – jisai vyras. [A8]

Tiesa, ekspertai atkreipia dėmesį, kad kriminalinėje aplinkoje užsitikrinti pagarbos vertą poziciją reikalinga ne vien fizinė jėga. Protiniai gebėjimai, mokėjimas atsikirsti į žodinę agresiją taip pat gali turėti įtakos kalinčiojo statusui:

Nu visko būna: ir muštynių, ir visko. Gal taip įrodinėja kumščiais gal daugiau. Aišku, kuris yra daugiau išsilavinęs, jisai protingiau šneka, ir ten tu kumščių gal nereikia <...>. [P14]

<...> gebėjimas atsikirsti. Žodinė ta agresija, žodinis toks parodymas, kad aš nenusileidžiu, kad aš esu stiprus, ar ne? Nebūtinai fiziškai gi tą rodyti, galima ir žodžiais pasakyti. <...> ta žodinė agresija vienas prieš kitą tenai jau apsižodžiuoja, ten apsirėkia jau pačiuose lokalinuose sektoriuose. [A2]

Pataisos namų darbuotojai nemažai kalbėjo ir apie tai, kad įkalintųjų statusą jų aplinkoje, šalia fizinės jėgos ir agresijos, daugiausia lemia finansinė jų padėtis. Netgi manoma, kad dabar finansai turi didesnę įtaką nei kitos kriminalinės subkultūros vertybės. Ekspertų nuomone, pinigų turėjimas leidžia nuteistiesiems ne tik geriau gyventi, bet ir demonstruoti savo viršenybę prieš kitus per turimus materialinius daiktus. Išreiškiamą nuomonę, kad finansinių ir išorinių turtinių skirtumų, pavyzdžiui, drabužių, avalynės ir pan., niveliavimas būtų veiksmingas mažinant kriminalinę subkultūrą. Taigi įkalinimo įstaigose nuteistųjų finansinė padėtis vertinama kaip galios ir drauge vyriškumo atributas:

Jisai daugiau turi, sakysim, ar ten pinigų, ar ten, sakysim, būdamas laisvėj prisidare pinigų ir čia diktuoja sąlygas, kadangi jisai piniguočius. Nu ir viskas. Ir tos subkultūros dabar tokios. [A4]

<...> aišku, vyriškumo priduoja ir sąskaitoj turėjimas kažkoks tai pinigų. Kitas, jeigu turi sąskaitoj, tai ir raumenų per daug nereikės. Jaučiasi vyru. Kaip ir laisvėj. [A7]

<...> apsirengimas ten, avalynė, kokią nešioja, ten drabužius kokius nešioja. <...> taip tikėtai jie gali vienas prieš kitą parodyti. <...> Būtų geriausia jeigu pas visus būtų vienoda apranga. <...> Tada būtų lygybė. <...> būtų galima sumažinti kriminalinę subkultūrą. [P13]

Kriminalinėje subkultūroje įsitvirtinęs vyriškumo supratimas nubrėžia ir priešiškus įkalintųjų ir pataisos namų darbuotojų santykius, nes nepaklusnumas vidaus tvarkai suteikia autoritetą arba kitu atveju tampa prisitaikymo prie esančios aplinkos strategija. Ekspertų nuomone, vadovavimasis kriminalinės subkultūros elgesio normomis ne visada nulemtas nuteistojo vidinių nuostatų, dažnai kitų akivaizdoje rodoma agresija, cinizmas ar priešiškumas administracijai tampa išgyvenimo įkalinimo įstaigoje būtinybe:

<...> vidaus tvarkos taisykles pažeidinėja, kurie nori savo vyriškumą rodyt, kad aš esu vyras, čia man viskas vienodai. <...> Vienas prieš kitą nori pasirodyt, kad, ką aš galiu. <...> Nu, iš tikrųjų, pasakyt kažką pareigūnui... Jis vienas, aišku, to nepasakys, bet dažniausiai taip būna, kai jie būna dideliame rate <...>. [P13]

Jo, ir sako – aš ir nenorėčiau būti toksai žvėris, gyvulys, bet priverčia gyvenimo sąlygos. Nes, jeigu aš taip nesielgsiu, tada mane sutryps. [P11]

Jisai galbūt ir nenorėtų atlikti vieno ar kito veiksmo, bet tiesiog vat jo padėtis tokia, kad jeigu atsisakys, jisai sunkiai nukentės. Ar nukentės nuo <...> nusikalstamo pasaulio atstovo ar nuo administracijos. Tai renkasi nuo administracijos, nes administracija įstatymų numatyta tvarka baudžia. O jų bausmės pakankamai žiaurios, smurtinės. [A8]

Nemažai pataisos namų darbuotojų prisipažįsta žiną, kad neformalios kriminalinės aplinkos taisyklės palaikomos naudojant smurtą, plačiai paplitusių nuteistųjų tarpusavio santykiuose. Taip pat administracijai yra žinoma, kad apie tai pranešti pavojinga, nes tarp nuteistųjų tokie dalykai vertinami kaip skundimas, kuris nesuderinamas su vadinamuoju vyriškumo supratimu, be to, už jį griežtai baudžiama:

Tai čia nėra tų pareigūnų prie kiekvienos sekcijos, ar kiekvienam aukšte. Jie tiesiog išgyvena kaip sugeba ir, palyginus, tai tų atvejų <...>, kai jau tikrai sumuštas stipriai, kai reikia medicininės pagalbos, palyginus retai kada būna. Jie ten išsisprendžia tarpusavy daugiau. Ten uždeda, kas kaltas, ten baudos visokios, nežinau, ten tarpusavy atsiskaito. [A2]

<...> jie negali, kaip jie sako, skūsti. Tada vėl etiketė bus užklijuota, ten vadinama ožio. <...> Nu, jie kaip sako: nu,ėjau, paslydau ten, nuo lovos nukritau. Tai čia tas fizinis smurtas. Bet gi yra dar psichologinis. Taip pat yra ir seksualinis, kuris slepiamas. <...> O taip tai dauguma kenčia, tempia. Va čia aš neskušiu, būsiu vadinamas bachūras. [P11]

Tačiau kai kurių apklaustų įkalinimo įstaigų darbuotojų pasisakymai leidžia manyti, kad administracija gana abejingai reaguoja į kriminalinės subkultūros apraiškas ir nemato reikalo kištis į nuteistųjų tarpusavio santykius:

<...> Jie tarpusavy, tai ten žinot mes nestovim, negirdim, ką jie ten kalbasi ir panašiai. <...> ką jie ten tarpusavyje, tai ten jų asmeniniai reikalai. [P15]

Asmeniškai, kai man ateina <...> ir aiškina vat: nuskriaustų kaitvietės sudegė. Nu, ir aš ramiausiai atsakau – tai yra jūsų problema, kad jūs pasiskirstę, kur nuskriaustųjų, kur nenuskriaustųjų. <...> O jeigu jūs priskiriate save kažkuriai tai grupei, tai čia yra jūsų problema ir aš to netoleruosiu. Ir man, tiesiai šviesiai ir pasakau, man vienodai. Pagal galiojančias teisės normas nėra suskirstyta į kastas, o jeigu jūs patys save skirstote, tai čia yra ne mano, o jų problema. [A8]

Be to, dalis ekspertų atvirai teigia kriminalinės subkultūros natūralumą, ją statydami į vieną gretą su kitomis galimomis subkultūromis – akademinės

bendruomenės, studentų ir pan. Taip pagrindžiamas kovos su nelaisvės atėmimo vietose įsitvirtinusia subkultūra beprasmiškumas:

<...> Panetijos, subkultūra, tai iš laisvės žmonėms atrodo kažkas tai keisto, su kuo reiktų labai kovoti ir naikinti. Visi panetijos, subkultūros kažkokios tai egzistuoja bet kur ir laisvėje: kažkur tarp studentų bendrabuty, gamykloj tarp darbininkų, visur tas – yra tam tikros taisyklės, nei jų panaikinsi, nei nieko. Kažkaip sušvelninti būtų galima, bet kad labai keistų. Yra tradicijos tam tikros, yra tradicijos mokykloj, gimnazijoj, bendrabuty, gamykloj, bet kur tos tradicijos egzistuoja. Čia tuo labiau, nu išreikštos stipriau. <...> O panetijos. Ne, ne. Tai nėra problema, tai nėra problema, ir paprasčiausiai netgi juokinga apie tai kalbėti, kai yra tokios sąlygos bausmės atlikimo, kad kažką tai, reikia daryti, kovoti su tuo, tai yra neįmanoma, tai yra absurdas, tai yra paprasčiausias bereikalingas dalykas. [A7]

Netgi pasitaiko nuomonių, kad įkalinimo įstaigų nerašytos taisyklės iš dalies naudingos, nes jos leidžia nuslėpti, neiškelti viešumon neformalių įkalinimų tarpusavio santykių ir taip sumažina galinčias kilti papildomas problemas:

<...> biški pristabdo, kai kuriuos veiksnius. Pristabdo gal tokius mažus nesu-sipratimus, kad jie neįvyktų <...> jų pačių taisyklės ten pristabdo, kad jisai to ar ano ten nedarytų, ar nerašytų, nes čia <...> subkultūra yra jau nenormalu, tai jis automatiškai ir nerašys, nesiskus, nepaduos į teismą. [A10]

Išryškėjęs pataisos namų darbuotojų tolerantiškas arba abejingas požiūris į laisvės atėmimo vietose paplitusios kriminalinės subkultūros apraiškas pačių ekspertų aiškinamas tuo, kad, dirbdami specifinėje aplinkoje, kai kurie darbuotojai priima ir perima neformalias laisvės atėmimo vietose gyvuojančias vertybes ir sampratas:

Ne mes, sakysim, ne mes jiems darom įtaką. Jie mum daro įtaką. [A4]

Vat bėda, kad dauguma pareigūnų perima tas nerašytas nuteistųjų taisykles. <...> Ne visi, bet yra tokia kategorija žmonių. [P11]

Lietuvos laisvės atėmimo vietose taikomų reabilitacijos ir resocializacijos programų vertinimas

Siekiant įvertinti laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims taikomų reabilitacijos ir resocializacijos programų efektyvumą, ekspertų buvo klausta, kaip jie vertina įvairias socialinės reabilitacijos programas, jų reikalingumą ir naudingumą.

Pataisos namų darbuotojų atsakymai į šį klausimą esamą situaciją nusako nevienareikšmiškai. Nors apibendrintai kalbant apie reabilitacijos programas,

nemažai ekspertų pritaria, kad jos reikalingos, tačiau šalia to praktiškai beveik visada nurodoma viena ar kita išlyga. Dažnai atkreipiamas dėmesys į tai, kad nuteistieji nėra vidujai motyvuoti dalyvauti socialinės reabilitacijos programose:

Kad jos kažkiek naudingos tai, be abejo, naudingos. <...> kiek į jas užsirašo norinčių dalyvauti ir kiek realiai dalyvauja, tai tas dalykas, kaip sako, yra diskutuotinas. [A1]

Efektvios tiek, kiek suinteresuoti jie patys. Čia darbuotojai gali būti ir labai suinteresuoti, ten verstis per galvą, stovėt ant tos galvos, bet jeigu jie to nenorės visiškai nebus efektyvu. <...> Iš tikrųjų, tai tiktais vienetai, kad iš tikrųjų būtų motyvuotas, kad jis norėtų keistis... Didžioji dauguma tai dėl to pliusiuko eina, kad gaut. [A3]

Ekspertų teigimu, nuteistieji į socialinės reabilitacijos veiklas įsitraukia parodomai, daugiau siekdami sukurti teigiamą įvaizdį ir gauti paskatinimų bei lengvatų, kurios suteikiamos svarstant lygtinio paleidimo galimybes. Tačiau dažnai įkalintųjų požiūris į dalyvavimą reabilitacijos programose skeptiškas ir netgi priešiškas:

Nu kaip, jįsai oficialiai, tarkim, mokosi, bet jis nueina ten atsižymi ir atgal ateina, tai realiai jis nieko nesimoko. <...> jam reikia tik, kad būtų ne rezultatas, o kad veiksmas, kad jįsai mokinasi. Čia jau vaikšto ir žiūri į ateitį, kad bus lygtinis paleidimas ir jis turės, ką pasakyt, ką veikė pataisos namuose gero. [A10]

Kiek tas procentaliai, kiek jie savo noru eina, kiek ateina jie tiktai, kad tik užsidėti pliusiuką lygtiniam paleidimui, kiek tos vaidybos yra. Ateina su ironija, pasiklauso, atseit dalyvaunu, čia man būrio viršininkas parašys, kad aš dalyvavau, galbūt per lygtinį paleidimą ir išleis namo. Ir tiek <...>. [A7]

Pažymima, kad daugiausia nuteistieji dalyvauja privalomose socialinės reabilitacijos programose⁴, kurių efektyvumas vertinamas gana santūriai:

<...> nuteistasis dalyvauja programose tiek, kiek iš jo reikalauja pataisos įstaiga, kad jis dalyvautų. Tose pagrindinėse: adaptacija, pataisa, integracija... O kitoj veikloj: ten dalyvavimas visuomeninėj veikloj, <...> organizavime kažkokiam <...> jam tas yra neįdomu. [P14]

Taip, o kad tos privalomos, tai jos tiktais kad egzistuoja, skaityk, čia. Naudos ten duoda vienam, kitam. [A5]

Iš to, kaip ekspertai apibūdina privalomų socialinės reabilitacijos programų taikymą, galima spręsti, kad jos vykdomos gana formaliai – pildomos adaptacijos anketos, vertinama pakartotinio nusikaltimo rizika, sudaromi pataisos planai ir fiksuojama, kiek nuteistasis dalyvauja darbinėje, mokymosi,

⁴ Kalėjimų departamentas yra parengęs ir patvirtinęs tris privalomas programas: Naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programą, Nuteistųjų integracijos į visuomenę programą ir Nuteistųjų pataisos programą.

kitokioje veikloje ar priklausomybių prevencijos programoje. Tačiau ši veikla labiau susijusi su dokumentų pildymu ir mažai orientuota į socialinį-psichologinį korekcinį poveikį – siekį keisti nuteistųjų nuostatas, vertybes ar motyvus:

Tai adaptaciją mes turim, adaptacinio vertinimo anketą kartu su psichologine tarnyba. Nuteistasis jiems skiriamas, kada atvyksta naujas nuteistasis. Iki šešių mėnesių nuo atvykimo adaptacijos laikotarpis, paskui jis gauna adaptacinio vertinimo anketą, jisai užpildo, kaip jam sekėsi per tuos iki šešių mėnesių. <...> kaip jam sekėsi adaptuotis. Ar pasikeitė jo santykiai su tėvais. Ar galimybę įsidarbinti jie turi, nu viską <...>. [P14]

<...> sudarom tą OASys, jau išryškėja kriminogeniniai veiksniai. Tai yra nuteistojo didžiausi trūkumai. Mes iš tų trūkumų susidarom planą, ką mes su juo dirbsim per visą tą laikotarpį ir vykdom tą. Viskas. <...> O jo reikalas, jisai įsisavina, neįsisavina <...>. [P13]

Nu teisingai, nu patys suprantat, kad viskas yra popieriuje. Pataisa ir integracija, ir taip toliau. Nu daroma kažkas, tačiau... matyt nei lėšų neužtenka, nei galimybių kažkokių. <...> Reabilitacija vyksta... Formalumas tiktai. [A7]

Pataisos namų darbuotojų nuomone, socialinei reabilitacijai įkalinimo įstaigose skiriamas nepakankamas dėmesys – mažai taikoma programų, jos neveiksmingos:

<...> O šitos reabilitacijos, kiek tų programų. Kad nemanau, ar nors viena tokia šimtaprocentinė buvo. <...>. Pinigų plovimas. [A4]

Jeigu užsiimti normaliai ta reabilitacija, tai čia būtų tiesiog kaip vienas žingsnis link normalaus gyvenimo. <...> Reabilitacijų didinimas. Taip, aišku, viskas remiasi į pinigus, į biudžetą, kuris yra nepakankamas, kad keist dabar juos. <...> Nes dabar programų yra labai minimaliai <...> Čia labai viskas, viskas minimaliai yra. Dauguma net nuteistųjų ten, kad gana rimtai lankyt nieko nelanko. [A10]

Pagrindiniai kokybiškos socialinės reabilitacijos trukdžiai – laisvės atėmimo vietose nesudarytos galimybės taikyti kokias nors socialines-psichologines korekcinio poveikio priemones, nes trūksta darbuotojų ir jiems tenka dirbti su per daug nuteistųjų, nemažai biurokratijos ir popierinio darbo. Taip pat pažymima ir kvalifikuotų specialistų, galinčių ir norinčių užsiimti socialinės reabilitacijos programomis, stoka. Todėl ekspertai pripažįsta, kad reali socialinė reabilitacija tokiomis sąlygomis praktiškai neįmanoma:

Nu nėra dabar galimybių <...>, jeigu būrio viršininkas turėtų keturis žmones, tada galima dar tokį žmogų, ten mąstyseną keist, bet kada šešiasdešimt, tai čia fiziškai neįmanoma. <...> Specialistų stoka. <...> Va ten Anglijoj pavyzdžiui, vieno būrio viršininkas turi apie aštuonis nuteistuosius. Ir dar plius psichologas. O čionai yra vienas būrio viršininkas, šešiasdešimt nuteistųjų. Ir <...> keturi psichologai ant penkių šimtų. Toks ir rezultatas. Blogas. <...> Minimaliai darom, užrašinėdami pas psichologus... O daugiau viskas. Tuo ir baigiasi. [A10]

<...> žmonių turėtų daugiau dirbti. Dabar pastoviai ten toj reabilitacijos dirba tik direktorė ir vienas savanoris. Visi kiti žmonės yra pagal projektą. Bet jeigu nėra projekto, vėl lieka tie du žmonės, ir ką gali jie, kokia reabilitacija realiai. [A2]

Taip, nėra laiko nei pokalbiams, nei gilintis į nuteistųjų reikalus, tai yra vien tiktai pildymas prašymų... Nubaudimas, paskatinimas ir taip toliau, drausmės komisijos, tai yra siaubingas kiekis popierių <...> Pokalbiams visiškai nėra jokio laiko. Isklausti žmogaus <...> paprasčiausiai, jėgų tam neužtenka. Lakstymas kažkoks tai <...>. [A7]

Tai pirmiausia, trūksta darbuotojų, kurie tikrai būtų profesionalūs ir taikytų tą programą. [P11]

Kitas ekspertų nurodytas vykdomos socialinės reabilitacinės veiklos apribojimas – parengtų ir pataisos įstaigoms pritaikytų nuteistųjų integracijos, resocializacijos programų metodikų stygius. Manoma, kad Kalėjimų departamentas turėtų atlikti metodinio vadovavimo funkciją ir rengti bent jau bendras resocializacijos programų gaires. Trūksta ir organizuoto patirties keitimosi, įvairių pataisos įstaigų, kurių kiekviena savaip sprendžia kylančias problemas, bendradarbiavimo:

Kiek mes patys jų sukuriame tiek jų yra. <...> atspėkit, kiek kalėjimo departamentas integracijos, resocializacijos programų parengė ar taip vat iš centrinės būstinės, vat, kiek pabandė įdiegti pataisos įstaigos? <...> Nulis. Nei vienos aš negirdėjau. Nei vienos nebuvo programos, kad būtų toks ar mokymas, ar kryptis, ar gairės. Nieko. Jie tiktais reikalauja. <...> Nu parodykit, o mes jau vertinsim: ar mums patiks ar nepatiks. Kiekviena įstaiga sukasi kaip gali. O tokio, kad bendro, bent jau, kokios gairės būtų atsiųstos, sudarytos tai... nėra jų. <...> Bendravimas tarp įstaigų <...> daugiau neformalus – mokymosi, seminarų metu, susitinki su grupiokais, kituose seminaruose ten susipažįsti <...> su kolegom... Na ir tarpusavyje vis tiek susiskambini, susirašai elektroniniais laiškais: kaip vieną ar kitą problemą sprendžiate jūs, kokį jūs sprendimą priimate. <...> Ir tiesiog savų pasitarimų metu, kad va susiskambinau su bičiuliu iš A įstaigos ir B įstaigos. A įstaigoje į tą reiškinį žiūri iš vieno kampo... B įstaigoje – tokiom akim. Vat. O pas mus radikalčiai iš trečio kampo žiūrима. Tai gal pabandom, kaip B įstaigoje daro? Pabandom kažką tai, ne viską perimt, bet tarkim elementus kelis. Tai vat, toks va tas bendradarbiavimas. Tokio, kaip oficialaus patirties keitimosi, tokio nėra. [A8]

Nuteistųjų elgesio korekcinės programos iš esmės paliekamos psichologams, tačiau, kaip jau sakytą, jų pataisos įstaigose yra nedaug (remiantis eksperto žodžiais, „keturi psichologai ant penkių šimtų“) ir jie labai apkrauti – darbas su lygtinio paleidimo, drausminių komisijų privalomų psichologo konsultacijų siunčiamais nuteistaisiais užima didžiąją dalį jų laiko:

Nu mes nespėjam ir jeigu nuteistasis sako: kodėl, man reikia, kodėl jūs nevedat tų programų. Eik skųskis, rašyk prašymą, daryk ką nori – mes nespėjam.

Nu ką mes padarysim. Per daug žmonių, per daug nuteistųjų, per daug lygtinių, per daug visko. [A2]

Aš vieną grupę turiu penktadieniais, bet ir tai vagi laiką iš kitų užsiėmimų, kad su jais užsiimt. O pagrindė viskas yra karantinas, lygtiniai. Šitie du dalykai svarbiausi. Drausminės komisijos <...>. [P11]

Kita vertus, pataisos įstaigų psichologai teigia, kad dažniausiai nuteistieji psichologo konsultacijų siunčiami ir retai lankosi savanoriškai. Toks požiūris iš dalies aiškinamas tuo, kad, viena vertus, psichologai suvokiami kaip pareigūnai, o nuteistieji nelinkę jais pasitikėti. Kita vertus, reikšmę turi ir įkalinimo įstaigoms būdinga subkultūra, kurios formuojamas vyriškumo supratimas neigia galimybę atsiverti ar kreiptis psichologinės pagalbos, nebent tai būtų pateikiama ne kaip pagalbos poreikis, o būdas linksniau praleisti laiką. Neformalios įkalinimo įstaigų taisyklės reglamentuoja ir kitų nuteistųjų reabilitacijos tikslais taikomų poveikio būdų priimtinumą. Taip bendravimas su religinėmis bendruomenėmis toleruojamas kaip laisvalaikio leidimas, bet atgaila jau gresia būti suprasta kaip silpnumo ir drauge nevyriškumo apraiška:

<...> nukreipia lygtinio paleidimo komisijos pas psichologą, kad lankytųsi, individualios konsultacijos. Jei yra dauguma nenorintys, kaip ir mokykloje nukreipia pas psichologus. [P11]

Jie galvoja, kad aš esu vis tiek nu pareigūnas, kad nueisiu, pasakysiu VTS. Nesijaučia labai saugiai. Trūksta irgi pasitikėjimo. Gal kažkam išpasakosiu ir prieš juos bus viskas nukreipta. Paskui galvoja: vyram, nu kaip, jiem čia eiti. Čia sako: ateinu, jeigu kartais užėina paprikolint. Čia bajeris jų toksai. [P11]

Ta vaidyba taip – pas religines bendruomenes taip, nu dėl laisvalaikio užimtumo – taip čia toleruojama. Bet jeigu iš tikrųjų jisai atgailaujantis gali būti ir nelabai suprastas <...> [A8]

Taigi grupinės psichologinės konsultacijos, įvertinus kriminalinės subkultūros reikšmę, mažai efektyvios:

<...> Darbas po vieną aišku tai laikas ir pinigai. Tas galėtų kažkiek taisyti. Būdami grupėje jie net neatsivers niekad <...>. [A1]

Didžiausia psichologų teikiamos pagalbos paklausa darbui su specialiomis priklausomų asmenų grupėmis: alkoholikais, narkomanais. Kaip tik šių problemų turintys nuteistieji noriai dalyvauja įvairiose pagalbos grupėse. Be to, dalyvavimas tokio pobūdžio veikloje yra įteisintas ir kriminalinės subkultūros požiūriu, todėl kartais norą lankytis jose išreiškia net ir tie, kas neserga jokiais priklausomybėmis:

O tie vadinamieji priklausomi žmonės nuo narkotikų, nuo alkoholio, tai jie labai motyvuotai ir noriai čia ateina. [P11]

Na, pas mus norinčių yra toj reabilitacijoj <...> daug yra, kas nori. Dalis nori dalyvauti reabilitacijoj, nors neturi nuo ko reabilituotis. Nes jie nori,

kaip sakant, geresnių gyvenimo sąlygų <...> Priima tik tuos, kurie realiai turi priklausomybę ar nuo alkoholio, ar nuo narkotikų. [A2]

Sprendžiant iš ekspertų pasisakymų, pagalba nuo alkoholio, narkotikų ar kitų psichotropinių medžiagų priklausomiems asmenims gana išplėtotą nuteistųjų rehabilitacijos sritis, kurioje be įkalinimo įstaigų personalo taip pat dalyvauja įvairios savanorių organizacijos:

Plius dar veda užsiėmimus, tiek psichologai, tiek dėl tų alkoholikų, narkomanų čia atvažiuoja į įstaigą. Anoniminiai alkoholikai, narkomanai. Veda užsiėmimus <...>. Gal jie būdami pataisos namuose, kurie tikrai nori, tai atpras ir alkoholių vartot ir tas narkotines, psichotropines medžiagas. [P14]

Nu yra gi įvairiausi projektai. Ateina iš Carito, iš visų, iš visko, konsultuojami. Ten va pavyzdžiui, pas mus labai šitos, išanginės grupės to anoniminio alkoholio, narkomano. Ateina iš tų bendrijų, viską. [A6]

Kita apklaustų pataisos namų darbuotojų akcentuota nuteistųjų socialinės rehabilitacijos forma – darbinis, lavinimosi ar laisvalaikio užimtumas. Dažnai, paklausus apie taikomas socialinės rehabilitacijos programas, ekspertai buvo linkę kalbėti kaip tik apie šias laisvės atėmimo vietose suteikiamas galimybes:

Yra tokių žmonių, kurie eina į darbą. Dirba. <...> Paskui užklausinęs veiklos visokios yra. Mokosi daug kas. Mokyklas baigdinėja. [P12]

<...> jie gali pasilavinti, vieni su anglų kalba lavinasi, kiti va kompiuteriais, dar kažkur tai tenai <...>. [A9]

<...> dalyvauja dar papildomai nuteistųjų saviraiškos centro programoje. <...> Tai šitas centras yra įkurtas tam, kad nuteistųjų keisti, ta prasme, požiūrį į patį save, į kitus, motyvuoti visuomeninei veiklai, dalyvauti švenčių minėjimuose, renginiuose... Ir iš tikrųjų, nuteistieji aktyviai dalyvauja ir prisideda. <...> yra vedami tokie būreliai tarkim kaip kelių eismo, šachmatų būreliai. Paskui teisinio švietimo. Astronomijos kažkada buvo. <...> dar anglų kalbos buvo. [P13]

Darbuotojų nuomone, nuteistųjų užimtumas naudingas, nes turi netiesioginį poveikį bendram asmenybės vystymuisi – keičia mąstymą, ugdo gebėjimą bendrauti, padeda atsiskleisti, atrasti pašaukimą:

<...> tų būrelių esmė yra ne tai, kad būtų jų užimtumas, bet susirenka dešimt žmonių. Jisai kalba, dėsto, ta prasme, temą, visi tyli – tai vėl gi mokėjimas išklausti vienas kitą, suprasti ir bendravimas automatiškai tada vyksta, visiškai kitas bendravimas, negu jie būry, brigados patalpoj visi kur gyvena <...> Bendravimas keičia tą visą mąstymo požiūrį ir tą lygybės principą atstato... <...> labai žmonės paskui atsiskleidžia. Dabar turim netgi meno studijų žmogeliukų, kurie pradėjo čia ne per seniausiai Lietuvos buities muziejų maketą padaryti neįgaliesiems. <...> laikui bėgant atranda savo stichiją ir jisai pasiprašo, tarkim, piešti. Labai gražiai piešia. Arba drožinėti. Labai gražiai kažką tai išdrožia <...>. [P13]

Darbas, mokymasis ar kiti laisvalaikio užimtumui skirti renginiai įkalinimo įstaigų darbuotojų ne visada vertinami kaip tikslingos nuteistųjų socializacijos ar lavinimo priemonės, kartais tai suprantama kaip būdas užtikrinti geresnę kontrolę, apriboti nepageidaujamą elgesį. Tikimasi, kad kalinčiųjų tuščiai leidžiamo laiko turinimas užpildymas padeda nukreipti jų dėmesį nuo įkalinimo įstaigos aplinkos:

<...> Turi būt su jais kažkoks tai užsiėmimas. Kažkas tai, kad jie neturėtų tokio va laisvo laiko. Kad kažkur tai, jeigu nedirba, bent jau <...> mokyti arba kalbą lavinti, koks būrelis, užsiėmimas koks nors. Nu kad kažkas vyktų su jais. Kad būtų visą laiką po priežiūra. Nevaikščiotų iš kampo į kampą. <...> kodėl gi nepasėdėt prie kompiuterio, nepažaist. Tai laikas pračina, pliusiukas bus <...>. [A9]

Galima būtų užimtumą nuteistųjų didinti, nes tie, kas dirba, normaliai dirba, jie būna pavargę, jiems mažiau norisi ten kažką tai veikti papildomai <...> Ir va tie, kurie užsiima, jie mažiau tų nuobaudų turi, mažiau jiems rūpi tenai visos tos intrigos zonos. Ir mažiau agresijos iš tikrųjų, kai žmogus kažkur nukreipia mintis, o negalvoja, kaip čia man išgyventi kasdien, tai jįsai nėra suinteresuotas nei pyktis, nei ten turi jėgų ginčytis su visais ir ieškoti problemų. [A2]

Esama ir nuomonių, kad nuteistųjų darbas turėtų būti privalomas ir taptų bausmės už atliktus nusizengimus neatskiriama dalimi. Pabrėžiama, kad įstatymų pažeidėjų baudimas tik laisvės atėmimo bausme yra netikslingas, o privalomas įdarbinimas galėtų prisidėti prie valstybės ekonomikos:

Aš manau, kad reiktų daugiau, iš tikrųjų, užimtumo <...> mes turim, tarkim, tą valstybės įmonę čia už tvoros, kur mūsų nuteistieji tenai dirba. Iš tikrųjų, gamina ten daug ir visko. <...> Galėtų ir drabužius ir batus siūti ir viską. <...> laikui bėgant tą dalyką, iš tikrųjų, išnaudoti ir ekonomika Lietuvos, man atrodo, pagerėtų. Nes tai jie atlieka bausmę..., o dabar – laiką, tik tai laiką <...>. [P13]

Aptardami nuteistųjų įdarbinimo, mokymosi ar kito užimtumo gerinimo prielaidas, ekspertai pažymi, kad laisvės atėmimo vietose suteikiamos galimybės yra ribotos – trūksta darbo vietų ir įrangos, mažas mokomų specialybių pasirinkimas. Siūloma didinti nuteistųjų lavinimo veiklų diapazoną, plačiau taikyti įvairias terapijas metodikas, tokias kaip relaksacija, meno terapija ir panašiai:

Bet darbo vietos yra ribotos, priklausomai nuo to, kiek to darbo poreikio yra iš laisvės, nes pas mus ateina užsakymai per valstybinę įmonę <...> Ar ten pinti, ar ten kažką daryti. Ir vat tų darbo vietų skaičius labai ribotas. <...> riboja tos patalpos, riboja tos staklės, jiems reikalingos, riboja instrumentai. Daugiau šitų galimybių <...>. [A2]

Aišku didinimas ten tų, kur galėtų save realizuoti, kaip sakoma, išplėsti tą ratą, sakysim. Dabar tiktai profesinė mokykla, tos keturios ar penkios specialybės, nu iš tikrųjų, ne visiem yra priimtinos, ne visi nori būt tais statybininkais, ar ten šaltkalviais kokiais. [A3]

<...> pavyzdžiui, domisi tuo relaksacijos, kada bus užsiėmimai ir tos meno terapijos kažkaip yra pas mus. Ir į tą profesinę, atrodo, rašosi, nu paskui, <...> kiek čia jų mokysis, bet yra norinčių. Yra kompiuteriais mokytis nori, anglų kalbą mokytis <...>. Kuo daugiau būtų, tuo neblogiau būtų tikrai. [A5]

Apklausti ekspertai kriminalinės subkultūros įtaką įvardijo kaip barjerą įtraukiant nuteistuosius į darbinę, mokomąją ar kitokią veiklą. Daugelis nuteistųjų nedarba, nes, pagal įkalinimo įstaigų nerašytas taisykles, dirba tik žemesnį statusą turintys įkalinieji, kurie aptarnauja „autoritetus“. Ši nuostata apriboja ir profesinio mokymo procesą:

Tikras vagis neturi dirbt. Kas va mano aukšte <...> beveik visi tokie yra, kad jie neis dirbt. <...> Jie geriausiai pasiūlys patys padaryt kažką: va aš suremontuosiu patalpą, dar ką nors. Aišku, jis jos neremontuos, jisai susiras, <...> kas už juos padarys. [A9]

Gal iš dalies, kai kur ten gal toj profesinėj mokykloj, gal ten kažkas tą subkultūrą, kaip sakant, laikos jos, tai ten nenori eit, kaip sakant, tų praktiku atlikti tie, kur turi autoritetą, ar mūrint, ar kažką, nes jiems gėda prieš kitus <...>. [A5]

Pažymėtina, kad įkalinimo įstaigų darbuotojai praktiškai neįvardijo jokių specialių socialinės reabilitacijos priemonių, kurios mažintų kriminalinės subkultūros plitimą. Tačiau visų apklaustųjų nuomone, teigiamą poslinkį lemtų didesnis nuteistųjų atskyrimas ir apgyvendinimas kamerų tipo patalpose. Šio sprendimo veiksmingumą patvirtina ir Kriminalinės subkultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose prevencijos programoje⁵ pateikta esamos būklės analizė, kurioje teigiama, kad „empirinė patirtis rodo, kad tose šalyse, kur pagrindinė laisvės atėmimo bausmės forma yra kalėjimas (nuteistieji izoliuoti po vieną arba itin mažomis grupėmis, negali laisvai judėti po įstaigos teritoriją ir turėti nekontroliuojamų tarpusavio kontaktų), kriminalinės subkultūros apraiškos yra minimalios, o šalyse, kuriose laisvės atėmimo bausmė atliekama patalais namų (kolonijų) tipo įstaigose, kriminalinė subkultūra daro reikšmingą įtaką nuteistųjų elgesiui“. Ekspertai, argumentuodami nuteistųjų apgyvendinimo kamerų tipo patalpose privalumus, pabrėžė, kad taip pavyktų sumažinti neformalių santykių plitimą, smurtą, taip pat ir narkotikų vartojimą:

O jeigu yra kamera <...> sumažintų ir narkotikų, ir telefonų šitą visų keliamą. Aišku, šimto procentų galbūt ir nepasiektų. Neįmanoma tai pasiekt,

⁵ Patvirtinta Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2009 m. sausio 20 d. įsakymu Nr. V-13.

bet apribotų tai devyniasdešimt procentų <...> Sumažėtų, aišku, ir smurto tarpusavyje. Jie mažiau tos trinties patirtų. Nu, ir galų gale, kontrolė, patys pareigūnai būtų saugesni <...>. tos kamerų tipo patalpos mums čia svajonė. [A2]

Geriausia būtų, kad vienoj kameroj gyventų vienas-du nuteistieji, tai aišku, čia pamažu nyktų ir ta pati jų subkultūra. Nes jau kaip ir kivirčių neatsirastų. <...> Ir po kokių metų penkių gal rezultatas būtų. [A10]

<...> būtų lengviau dirbti. Mažiau jie tas intrigas regztų tarpusavyje. Mažiau būtų tarpusavy tų santykių aiškinimosi, <...> tų teritorijų pasidalinimo <...>. [P11]

Vertindami nuteistųjų socialinės reabilitacijos ir resocializacijos veiksmingumą, pataisos namų darbuotojai ypač didele problema laiko tai, kad įkalinimo įstaigose taikomos poveikio priemonės neturi tęstinumo. Dėl to ir pats poveikis dažnai tampa beprasmis. Ypač svarbus tęstinumas taikant reabilitacijos priemones priklausomiems nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų žmonėms, nes, netęsdami gydymo, jie vėl grįžta prie senų įpročių. Kita vertus, neprasminga mokyti įkalinimą ir kitų įgūdžių, pavyzdžiui, kompiuterinio raštingumo, jeigu tai tik situacinis mokymo kursas ir nesudaromos galimybės tęsti mokymosi ar taikyti įgytų žinių praktikoje:

Be abejo, reikia, kad viskas tęstųsi. Ar projektas, jeigu čia prasideda, turi tęstis laisvėje. Arba pati ta reabilitacija... <...> ieškojau vietos, kur eiti narkomanui laisvėj į reabilitaciją, tai jeigu žmogui netoli keturiasdešimt arba virš keturiasdešimt – nepriima. Aš perskambinau gal aštuonis centrus. Sako mes tik su jaunimu, šitie jau beviltiški. <...> Dabar jau arba mokėk, ir mokėti reikia iš karto 600–800 Lt, o išėjęs iš čia narkomanas, jis tokių pinigų realiai neturi. <...> Tai va, tos galimybės siaurėja. Daug kas nusivilia, nežinau, tu reabilitacijų centrų stygiumi. <...> Neturim mes jų kur dėt. [A2]

<...> bet jeigu tu vėl ten tuo kompiuteriu nesinaudoji, neturi, tai vėl pamiršti <...>. Čia matai, kad tęstinumas būtų kažkur, kad jis galėtų panaudot kažką tai, o jeigu nėra tai, jei išmokė kompiuteriu, kad jis galėtų kažkur tai po to vėl dirbt su juo kažką, lavint, tęst. Jeigu jis ten prasimokė ir dar jam kokie trys metai atlikinėt bausmę, tai jis vėl pamirš ten viską. Tęstinumo reikia kažkokio jam. [A5]

Išvados

1. Lietuvos laisvės atėmimo vietose gyvuojančios kriminalinės subkultūros formuojamas vyriškumo modelis kuria fiziniu ir finansiniu dominavimu grįstus hierarchinius nuteistųjų santykius, skatina agresiją ir smurtą, stiprina nuteistųjų nepaklusnumą įkalinimo įstaigų vidaus tvarkai ir priešiskumą administracijai. Tačiau neretai įkalinimo įstaigų darbuotojai

kriminalinę subkultūrą suvokia kaip natūralų reiškinį, su kuriuo beprasmiška kovoti. Taigi įkalinimo įstaigų darbuotojų imunitetas kriminalinės subkultūros poveikiui nepakankamas, netgi esama pastebėjimų, kad kai kurie darbuotojai patys perima laisvės atėmimo vietose gyvuojančias neformalias vertybes ir sampratas.

2. Įkalinimo įstaigų personalas pripažįsta socialinės rehabilitacijos programų svarbą, tačiau nuteistųjų socialinė rehabilitacija dažniausiai siejama su pagalba nuo alkoholio, narkotikų ar kitų psichotropinių medžiagų priklausomiems asmenims ir su nuteistųjų darbinio, lavinimosi ar laisvalaikio užimtumu. Trūksta tikslingai į sociopsichologinę korekciją nukreiptų programų, o privalomos socialinės rehabilitacijos programos vykdomos gana formaliai ir turi nepakankamą korekcinį poveikį.
3. Nemažai nuteistųjų nėra vidujai motyvuoti dalyvauti socialinės rehabilitacijos procese. Požiūriui į socialinę rehabilitaciją įtakos turi kriminalinės subkultūros palaikomos nuostatos – nepasitikėjimas, atstumo su pareigūnais išlaikymas, pagalbos kreipimosi ar atgailos nepriimtumas ir pan. Todėl, siekdami užsitikrinti aukštesnį statusą hierarchiniuose tarpusavio santykiuose, dalis nuteistųjų nelinkę savanoriškai dalyvauti socialinės rehabilitacijos programose ir į jas įsitraukia parodomai dėl suteikiamų lengvatų.
4. Efektyvesnei socialinei rehabilitacijai, sociopsichologinių korekcinio poveikio priemonių taikymui laisvės atėmimo vietose trukdo per didelis socialinės rehabilitacijos skyrių darbuotojų ir psichologų darbo krūvis (t. y. nuteistųjų skaičius, tenkantis vienam darbuotojui, biurokratinio darbo apimtys), kvalifikuotų specialistų stoka, parengtų ir pataisos įstaigoms pritaikytų nuteistųjų integracijos, resocializacijos programų metodikų trūkumas.
5. Laisvės atėmimo vietose nuteistiesiems suteikiamos įdarbinimo, mokymosi ar kito užimtumo galimybės ribotos – trūksta darbo vietų ir įrangos, mažas mokomų specialybių pasirinkimas, retai taikomos įvairios terapijos metodikos (pvz., relaksacija, meno terapija ir pan.).
6. Įkalinimo įstaigose taikomoms socialinio reabilitacinio, resocializacinio poveikio priemonėms trūksta tęstinumo, dėl to taikytas poveikis tampa mažai prasmingas.
7. Įkalinimo įstaigose nepakankamai dėmesio skiriama specialioms socialinės rehabilitacijos priemonėms, skirtoms tikslingai kriminalinės subkultūros apraiškų prevencijai ir alternatyvaus vyriškumo formavimui. Siekiant šių tikslų pabrėžiamas tik didesnio nuteistųjų atskyrimo, juos apgyvendinant kamerų tipo patalpose, tikslingumas.

Literatūra

- Bayer, P., Hjalmarsson, R., Pozen, D. 2009. "Building Criminal Capital Behind Bars: Peer Effects in Juvenile Corrections." *Quarterly Journal of Economics* 124 (1): 105–147.
- Bandyopadhyay, M. 2006. "Competing Masculinities in a Prison." *Men and Masculinities* 9: 186–203.
- Bowker, L. H., ed. 1998. *Masculinities and Violence*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Campbell, A. 2002. *A Mind of her own: The Evolutionary Psychology of Women*. Oxford: Oxford University Press.
- Cesaroni, C., Alvi, Sh. 2010. "Masculinity and Resistance in Adolescent Carceral Settings." *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice* 52 (3): 303–320.
- Clemmer, D. 1940. *The Prison Community*. Boston: Christopher.
- Connell, R. W. 1995. *Masculinities*. Los Angeles: University of California.
- _____. 2005. *Masculinities* (2nd ed.). Berkeley, CA: University of California Press.
- _____. 2009. *Gender in World Perspective*. Cambridge, MA: Polity Press.
- Connell, R. W., Messerschmidt, J. W. 2005. "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept." *Gender & Society* 19: 829–859.
- Crewe, B. 2005. "Codes and Conventions: The Terms and Conditions of Contemporary Inmate Values." In *The Effects of Imprisonment*, eds. A. Liebling, S. Maruna, 177–208. Cullompton: Willan Publishing.
- Čepas, A., Dobrynina, M., Nikartas, S., Pocienė, A. 2010. *Išvada dėl rekomenduotinių laivės atėmimo įstaigų dydžių*. Vilnius: Teisės institutas. Prieiga per internetą: http://www.tm.lt/dok/Išvada_kalej_dydis.pdf [žiūrėta 2014 09 12].
- Dermontas, J. 2005. „Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme reabilitacija“. *Acta Paedagogica Vilnensia* 15: 222–229. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Edgar, K., O'Donnell, I., Martin, C. 2003. *Prison Violence: The Dynamics of Conflict, Fear and Power*. Devon: Willan Publishing.
- Gambetta, D. 2006. *Crimes and Signs: Cracking the Codes of the Underworld*. Princeton: Princeton University Press.
- Heidensohn, F., Silvestri, M. 2012. "Gender and Crime." In *The Oxford Handbook of Criminology* (5th ed.), eds. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner, 336–369. Oxford: Oxford University Press.
- Howell, K. 2000. *The Psycho-Social Environment (PSE) of Prisons and its Relationship to Recidivism*. Washington, C.: National Institute of Justice.
- Jewkes, Y. 2005. "Men behind Bars: "Doing Masculinity" as an Adaptation to Imprisonment." *Men and Masculinities* 8: 44–63.
- Justickaja, S., Gavėnaitė, A. 2009. „Recidyvinis nusikalstamumas: tyrimo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje“. *Teisės problemos* 3: 5–56.
- Karp, D. R. 2010. "Unlocking Men, Unmasking Masculinities: Doing Men's Work in Prison." *The Journal of Men's Studies* 18 (1): 63–83.
- Kersten, J. 1993. "Crime and Masculinities in Australia, Germany and Japan." *International Sociology* 8: 461–478.

- Kimmel, M. S., Messner, M. A., eds. 2001. *Men's Lives*. Boston: Allyn and Bacon.
- Kupers, T. A. 2001. "Psychotherapy with Men in Prison." In *The New Handbook of Psychotherapy and Counseling with Men: A Comprehensive Guide to Settings, Problems, and Treatment Approaches*, eds. G. R. Brooks, G. E. Good, 170–184. San Francisco: Jossey-Bass.
- _____. 2005. "Toxic Masculinity as a Barrier to Mental Health Treatment in Prison." *Journal of Clinical Psychology* 61 (6): 713–724.
- Kury, H., Brandenstein, M. 2009. „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės baumės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė?“ *Teisės problemos* 2 (64): 5–59. Prieiga per internetą: <http://www.teise.org/data/2009-2-kury-brandenstein.pdf> [žiūrėta 2014 09 12].
- Leonard, E. B. 1982. *Women, Crime and Society*. New York: Longman Inc.
- Maruna, S., Matravers, A., King, A. 2004. "Disowning our Shadow: A Psychoanalytic Approach to Understanding Punitive Public Attitudes." *Deviant Behavior* 25: 277–299.
- Mathiesen, T. 1990. *Prison on Trial: a Critical Assessment*. London: Sage.
- Messerschmidt, J. W. 1993. *Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualization of Theory*. Lanham, MD: Rowan & Littlefield Publishers.
- _____. 1997. *Crime as Structured Action: Gender, Race, Class and Crime in the Making*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- _____. 2000. *Nine Lives: Adolescent Masculinities, the Body, and Violence*. Boulder, CO: Westview.
- Messner, M., Sabo, D. F. 1994. *Sex, Violence & Power in Sports: Rethinking Masculinity*. Freedom, CA: Crossing Press.
- Morris, A. 1987. *Women, Crime and Criminal Justice*. Worcester: Billing and Sons.
- Mosher, D. L. 1991. "Macho Men, Machismo, and Sexuality." *Annual Review of Sex Research* 2: 199–247.
- Oswald, M. E., Hupfeld, J., Klug, S. C., Gabriel, U. 2002. "Lay-perspectives on Criminal Deviance, Goals of Punishment, and Punitivity." *Social Justice Research* 15 (2): 85–98.
- Polk, K. 1999. "Males and Honour Contest Violence." *Homicide Studies* 3 (1): 6–29.
- Pepinsky, H. E. 1980. *Crime Control Strategies. An Introduction to the Study of Crime*. New York: Oxford University Press.
- Petkus, A. 2004. „Kriminalinės subkultūros penitencinėse įstaigose genezė, raida ir struktūra“. *Jurisprudencija* 51 (43): 124–136.
- Phillips, J. 2001. "Cultural Construction of Manhood in Prison." *Psychology of Men and Masculinity* 2: 13–23.
- Pocius, A. 2007. „Asmenų, nuteistų iki gyvos galvos už nužudymus, ir asmenų, nuteistų už vagystes, savijautos ir emocinės būsenos palyginimas“. *Sveikatos mokslai* 3: 894–897.
- Prakapas, R., Katinaitė, R. 2008. „Nuteistų asmenų resocializacija: socialinė komunikacija ir edukacinių lūkesčių realizavimas“. *Socialinis ugdymas* 5 (16): 81–92.
- Raynor, P., Robinson, G. 2005. *Rehabilitation, Crime and Justice*. Hampshire: Palgrave Macmillian.

- Sakalauskas, G., Bikelis, S., Kalpokas, V., Pocienė, A. 2012. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas. Prieiga per internetą: <http://www.teise.org/data/Baudziamoji-politika-Lietuvoje.pdf> [žiūrėta 2014 08 10].
- Stoll, C. S. 1974. *Female and Male: Socialisation, Social Roles and Social Structure*. Iowa: WMC Brown Company.
- Szaszkiewicz, M. 2000. "Prison Subculture as a Set of Conditions Limiting the Effective Rehabilitation of Prison Inmates" (summary of a doctoral thesis). *Z Zagadnień Nauk Sądowych* XLIV: 168–177. Prieiga per internetą: http://www.forensicscience.pl/pfs/44_szaszkiewicz.pdf [žiūrėta 2014 08 10].
- Toch, H. 1998. "Hypermasculinity and Prison Violence." In *Masculinities and Violence*, ed. L. H. Bowker, 168–178. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Vaišvila, A. 1997. „Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija“. *Teisės problemos* 1: 30–65.
- Ward, T., Maruna, Sh. 2007. *Rehabilitation. Beyond the Risk Paradigm*. New York: Routledge.
- West, C., Zimmerman, D. H. 1987. "Doing Gender." *Gender and Society* 2: 125–151.
- Whitehead, A. 2005. "Man to Man Violence: How Masculinity May Work as a Dynamic Risk Factor." *The Howard Journal* 44 (4): 411–422.
- Worral, A. 2001. "Girls at Risk? Reflections of Changing Attitudes to Young Women's Offending." *Probation Journal* 48 (2): 86–92.
- Wortley, R. 2002. *Situational Prison Control: Crime Prevention in Correctional Institutions* (Cambridge Series in Criminology). Cambridge: Cambridge University Press.
- Žukauskienė, R. 2006. *Kriminalinio elgesio psichologija: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.

Masculinity in a Criminal Subculture, and the Possibilities of Inmate Resocialization

Summary

In the field of criminology studies interpretations of the origins and reasons of male crime and violence are often based on masculinity as a social construct. Men's predisposition to commit crimes is associated with the construction of „hegemonic“ masculinity and its social destructiveness. The dominance of hegemonic masculine or hypermasculine values is relevant to the investigation of prison environment that creates preconditions for the adoption of criminal value systems and engagement in asocial behavior. This criminal subculture is directly related to the convicts desocialisation and recidivism (repeated offences). The article supports the idea that the reinforcement of penal laws has only a limited or no effect on the actual criminal behavior. Incarceration does not solve either crime or social problems; on the contrary, it only creates them. The arguments about the importance of inmates' social rehabilitation and resocialization as an effective alternative to more punitive laws and severe punishment are presented in the article. The prevalence of criminal subculture in prisons is seen as one of the cardinal barriers to the goals of social rehabilitation and resocialization. Analyzing semi-structured interviews with the employees of the Lithuanian correctional houses, the article demonstrates the specificities of criminal subculture in the Lithuanian prisons

and its implications on the concept of masculinity. It also attempts to determine how applied social rehabilitation and resocialization programs could affect the prevention of criminal subculture. The empirical data enable the author to conclude that the personnel of the Lithuanian correctional houses pay insufficient attention to social rehabilitation programs that specifically focus on prevention of the manifestations of criminal subculture. Furthermore, the personnel lack immunity to the influence of the criminal subculture: they often perceive criminal subculture as a natural phenomenon difficult to resist. There also exists a lack of programs specifically designed for socio-psychological correction, and compulsory social rehabilitation programs are carried out rather formally with little corrective effect.